

Ivan Hlaváček

„Přemyslovský dvůr . Život knížat,
králů a rytířů ve středověku”, Dana
Dvořáčková-Mála, Jan Zelenka a
kolektiv, Praha 2014 : [recenzja]

Roczniki Historyczne 80, 228-231

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

że pierwsza wersja katalogu ukazywała się początkowo bez indeksu, był on bowiem przewidziany w jednym z kolejnych tomów. Tym razem nie otrzymujemy żadnej nadziei na przyszłość. Wydanie ponad 17 000 regestów bez indeksu czyni całe wydawnictwo trudnym do wykorzystania. Opracowanie indeksu stanowiłoby oczywiście bardzo trudne przedsięwzięcie i można zrozumieć niechęć Autora do podjęcia się tego zadania, ale nie może to być przecież żadnym usprawiedliwieniem. Otrzymaliśmy jedynie o wiele prostszy w przygotowaniu indeks pieczęci. Stanowić on mógłby namiastkę wykazu wystawców (w zbiorach śląskich wiele dokumentów ma pieczęcie) i zapewnić tym samym pewną orientację w zasobie dokumentów. Indeks ten jest jednak przygotowany fatalnie. Brakuje mu jednolitej koncepcji. Jedne osoby są umieszczone pod imieniem chrzestnym, inne – pod nazwiskiem. Okropny chaos wprowadza umieszczanie haseł instytucjonalnych. Informacji o miastach szukać trzeba pod hasłami: burmistrz, ława, miasto, rada, wójt itp. (a do tego jeszcze niektórzy wójtowie umieszczeni są pod swymi imionami). Z kolei klasztorów szukać trzeba pod hasłem: klasztor, konwent, ksieni, opat, przeor itp. Nigdy nie ma się pewności, czy znalazło się wszystko. Oczywiście właściwą drogą było dawanie przede wszystkim haseł geograficznych (Lubiąż – klasztor, opat itp.; Głogów – ława, rada itp.). W obecnej postaci indeks pieczęci nie spełnia swych zadań.

Na otarcie łez otrzymujemy ilustracje: 54 reprodukcje dokumentów, niezłych, czytelnych, ale jednak tylko czarno-białych. Przy dzisiejszych możliwościach technicznych mogły i powinny być o wiele lepsze. Pochwalić natomiast trzeba ich dobór, podano bowiem różne rodzaje dokumentów, zarówno typowych, jak i nieszablonych (w tym kilka iluminowanych). Ilustracje opatrzone są wyczerpującymi podpisami, nie zostały niestety ani ponumerowane, ani spaginowane (choć objęte są domyślnie paginacją całości). Będzie je bardzo trudno cytować.

Potężne wydawnictwo pozostawia jednak mocno dwuznaczne wrażenie. Pod wieloma względami jest niedopracowane. Nie obejmuje całości materiału z wyzyskanych zespołów, zawiera sporo błędów i braków, zubożających informację. Ze względu na układ graficzny, a przede wszystkim poskapienie indeksu, jest bardzo uciążliwe w korzystaniu. Trudno je też całkiem bezpiecznie wykorzystywać jako wydawnictwo źródłowe, ale służyć jednak może znakomicie pomocą jako przewodnik przy wszelkich kwerendach. Otrzymaliśmy ładnie opakowany półprodukt. Wydanie w tak niedopracowanej postaci uważam za poważny błąd. Skoro czekaliśmy ćwierć wieku, można było poczekać jeszcze kilka lat, ale wydać rzecz bardziej dopieszczoną (choćby przez sporządzenie indeksu). Przedwczesną publikacją spalono w dodatku nadzieję na doskonalszą wersję – gdyż nikt tak szybko nie podejmie się przygotowania kolejnej, poprawionej edycji. Mimo tych żali cieszyć się można tym, co ostatecznie mamy w garści. Wydawnictwo odślania nam bowiem po raz pierwszy wiedzę o przebogatej zawartości dolnośląskich archiwów. Autorowi winniśmy więc wdzięczność za trud włożony w to dzieło – choć ani jemu, ani oficynie wydawniczej nie wystawia ono najlepszego świadectwa.

Tomasz Jurek (Poznań)

DANA DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, JAN ZELENKA a kolektiv, Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku, Lidové noviny a Historický ústav AV ČR, Praha 2014, ss. 628.

I když se studiu dvorů a dvorského života věnovala i starší literatura, lze bez nadsázky konstatovat, že to je přední mediévistické téma evropského charakteru teprve v posledních několika desetiletích. A že je tomu tak zejména zásluhou Wernera Paraviciniho a týmu, který vytvořil, není nejmenších pochyb. Nemůže být v následujícím řeč o jakémsi historiografickém přehledu nejen v evropském, ale ani v českém kontextu, Nicméně i když jde jen o referát o zatím nejnovější publikaci na toto téma, je nutno ztratit o její prehistorii alespoň pár slov, protože si klade v jistém slova smyslu obecnější ambice. Ostatně také proto, že v předcházejících relevantních titulech se objevuje řada stejných jmen, v tom zejména obou jmenovitě uvedených redaktorů,

kteří reprezentují mladou generaci české medievistiky¹. Počítal-li jsem dobře, podílelo se na této práci celkem 18 historiček a 11 historiků a to jako autoři statí, překladatelé či komentátoři obrazových příloh. Že jejich podíl velmi kolísá je ovšem více než pochopitelné, stejně jako to, že největší autorský podíl patří oběma redaktorům. Stejně tak platí, že to lze pozorovat i v rámci vlastního zpracování.

Kniha má velmi specifickou strukturu, u níž je třeba se poněkud podrobněji zastavit. Nejde přitom jen o samotné kapitoly, které jsou řazeny do širších rámcových skupin, ale i o to, že za jednotlivé statě či přímo do nich jsou v překladech vkládány některé pro obecné téma dvůr resp. rezidence charakteristické pramenné texty v českých překladech, které dovolují vhled do tehdejšího myšlení, jakož i různé doslova slovníkové informace, které redaktori označují jako „tematická okna“. Děje se tak sice v papíru odlišné, mírně šedivé barvy, kde se sice respektuje průběžné stránkování, nicméně nezřídka se ruší výklad vlastní kapitoly, která pak opět, třeba uprostřed věty, pokračuje ob několik stran. V prvním okamžiku by čtenář mohl mít dokonce dojem vadného exempláře. Nicméně nemohu se zbavit dojmu, že toto řešení nebylo příliš, ba vůbec šťastné, protože se jednotlivé myšlenkové okruhy zbytečně roztrhávají a ztrácí se bezprostřední souvislost. Nehledě k tomu, že obsah dává čtenáři, který se začíná v knize teprve orientovat, nepřesné vstupní informace o rozsahu příslušných statí. Tak např. u statí M. Řihové získáváme z obsahu dojem, že její stať čítá deset stran, ale ve skutečnosti jde jen o ono „okno“ v rozsahu necelých tří stran; u první statí druhé kapitoly úvodního bloku je tomu přesně opačně.

Jde sice o přemyslovský dvůr a jeho každodennost v nejrůznějších souvislostech, ale setkáváme se² nejen s různými přesahy horizontální povahy, ale i vertikálního rázu do doby lucemburské, ba ještě hluboko do století 15. A ovšem taky s řadou vysvětlivek obecnějšího, ba obecného rázu, neboť kniha je určena i zainteresovanému laikovi. Nicméně si kniha podržuje vědecký charakter (má poznámkový aparát, seznam pramenů a literatury, který ovšem je značně výběrový³ a třeba ho konzultovat alespoň se seznamy v pracích citovaných zde v poznámce, a také jmenný rejstřík, kde jsou výběrově i některé termíny věcně a anglický souhrn). Výpovědní schopnost knihy podtrhuje smysluplně vybraný soubor doslova několika set vyobrazení, často s dosti podrobným komentářem, který však není vždy dostatečně kompatibilní, zejména když v některých informacích (ba ani v závěrečném seznamu proveniencí) není podáno to podstatné, totiž zpráva o stáří příslušného artefaktu a leckdy ani o rámcovém původním prostředí vzniku (zpravidla jde o rukopisy), které jsou pro představu velmi důležité. Stačí upozornit na popisky u kodexu Balduina Trevírského (s. 392). Na s. 347 operující lékař je ovšem pravák, ne levák, jak se v popisu v protikladu k vyobrazení dovidáme atd.

Příslušné oddíly, které se pak dále člení do kapitol resp. obecně informativních vstupů k obrazovému materiálu či posléze k pramenným textům, mají tyto názvy: 1) Realita, fikce a ideály; 2) Lidé na dvoře; 3) Péče o rodinu a dvůr; 4) Slavnosti na dvoře; 5) Dvůr v prostoru. Už z pouhého výčtu je zřejmé, že nejde o nějaké izolované celky, nýbrž že se texty místy velmi zřetelně prostupují. Je to patrné zejména v prvním oddílu, kde vedle kapitoly o dvorské literatuře další pojednává o rozkvětu literatury (třeba dodat, že německé) v českých zemích, kdy ale i další s názvem Láska ve dvorském světě je z valné části věnována právě literatuře. I když o jejím rozkvětu lze hovořit jen do jisté míry a jen v některých žánrech (neboť mj. chybí např. zcela dvorské dějepisectví), přesto obecně kulturní význam českého královského dvora ve 13. století

¹ Tu je třeba upozornit alespoň na dvě práce, které jsou jejich hlavním přínosem. Jsou to D. Dvořáčková a M. Lála, *Královský dvůr Václava II.*, České Budějovice 2011, a společné dílo obou autorů, *Curia ducis – curia regis*, Praha 2011, které doprovází celkem devět statí D. Dvořáčkové-Malé a jedna rozprava J. Zelenky na různá speciální témata z této problematiky, jež pochopitelně byly v různé míře integrovány do obou zmíněných prací a jež se nutně reflektují i ve výše referovaném díle.

² Charakterem práce je dáno, že si tu autoři museli výrazně vypomáhat i četnými ukázkami nebo hemikálními, zejména kodexového materiálu.

³ To lze jistě pochopit, nicméně je-li nějakému předmětu věnována zvláštní pozornost, měla by v takových případech být citována příslušná základní monografická literatura. Tak např. u Pasionálu abatyše Kunhuty kniha E. Urbánkové a K. Stejskala z r. 1975 (s. 223) či u tzv. Horologia olomouckého důležitá kniha Jana Bistrického a Stanislava Červenky z r. 2011 (s. 525).

je neoddiskutovatelný. Zřetelnější paralely zejména s polským sousedstvím by byly k užítku. Poněkud rušivě tu dle mého dojmu působí exkurs „Od sodomie k homosexualitě“, podávající širokou reprodukci názorů J. Boswella (1980) a kauzy O. Wilda, aby se podalo několik řádek o Richardu II. a Filipu II. francouzském. Druhý oddíl věnuje pozornost problematice „Lidí na dvoře“. První kapitola té části je věnována panovníkovi, jeho rodině a dvoru. Uvozuje ji základní genealogická prezentace prvních přemyslovských generací od D. Dvořákové-Malé, na kterou navazuje shrnutím svých detailnějších starších výkladů Marie Bláhová o mýtech a genealogii Přemyslovců, aby tento oddíl uzavřela opět D. Dvořáková výkladem o manželství ve středověku, kde se ale nadbytečně zachází až do pokročilého 15. století, i když příkladů hodných jistého zevšeobecnění je i pro dobu přemyslovskou relativní dostatek (s podobně vybočujícími exkurzy se ovšem setkáváme i v řadě jiných případů). O svatbách se ale hovoří podrobněji až v oddílu čtvrtém. V této partii je také začleněna pasáž Karla Maráze o listinách a pečetích Přemyslovců. Pokud jde o listiny přichází jen několik nesoustavných informací, neboť hlavní pozornost se obrací k přemyslovským pečetím (překvapuje, že dodnes směrodatná rozprava Jiřího Čarka není mezi literaturou vůbec uvedena). Setkáváme se ale se soustavnějším, i když stále ovšem i tak stručným výkladem o tomto významném fenoménu ve stati Dalibora Havla v následující kapitole, kde autor uložil řadu nových pozorování o charakteru „kanceláře“ i kanceláře posledních Přemyslovců (postrádám tu – a v závěrečném soupisu literatury zejména klíčovou stať o kanceláři a listinách Přemysla II. od Jindřicha. Šebánka a Saši Duškové, zatím co některé z citovaných by bylo lze snáze ožezet). Pozornost byla v této partii věnována i dalším představitelům rozličných sociálních vrstev (episkopát, šlechta, „dvorští“ židé). Ženskému elementu a dětem na dvoře byly pak věnovány samostatné kapitoly. U těch prvních šlo především o řeholnice a vdovy. Zdá se však, že tato partie do textu časově v podstatě nezapadá, nehledě na to, že nelze souhlasit s některými formulacemi, tak zejména, že vdovský stav ženu předurčoval jen buď k novému sňatku či k pokračování ve vdovském stavu. Zcela byla vynechána velmi častá možnost vstupu do řeholního stavu (s. 229nn.) prakticky ve všech středních a tím spíše ve vyšších společenských vrstvách.

V třetím oddílu, který pojednává o materiálním zabezpečení dvora a rodiny pozorujeme nevyváženost zejména v první části o jídle, kde vlastně přemyslovský dvůr zůstává zcela stranou (máme ovšem málo příslušných dokladů, i když by se leccaké jednotliviny daly najít). Návazná kapitola Mileny Bravermannové o oblékání podává sice dobrou informaci o obecném stavu odívání, ale opět: při instruktivních schématech končí informací o tom, že je nakreslil Ivan Dubec. Víc by nás ale zajímalo, jakými předlohami se tento muž, o němž nejsme vůbec informováni, inspiroval a jak postupoval. Třetí kapitola pak věnuje pozornost hygieně a zdraví, kde autorka (Milada Řihová) podává variantu svých starších prací o regimínech Karla IV. a Václava IV. a o několika stran dál přináší překlad některých odstavců díla osobního lékaře Václava IV. M. Albíka z Uničova. Postrádám tu aspoň zmínku o významném okulistovi doby Přemysla II. a Václava II., totiž o mistru Vitellovi, jenž se na jejich dvoře alespoň určitou dobu zdržoval. Oddíl uzavírá partie nazvaná Přírodní nauky, magie a astrologie s vloženou skicou o stáří ve středověku od Martina Nodla.

Čtvrtý okruh se zaměřuje na Slavnosti na dvoře, jež jsou děleny na a) Stolec a korunu, čímž jsou míněny zejména křty, svatby a pohřby, ale také slavnostní vjezdy či přijímání hostů. b) Turnaje (s velmi užitečným obecným výkladem) a hry a c) Rodinné slavnosti.

A konečně pátý okruh tvoří Dvůr v prostoru, kde se začíná a) hlavním sídlem, tj. Pražským hradem resp. královskými příbytky ve městech (rozumí se Praha a okrajově i Brno). b) Tu jsou na programu Cestování a sídla (tedy s výjimkou Prahy a částečně Brna), kde se probírá poměrně stereotypní mobilita panovníkova. Připojeno je i několik instruktivních mapek a naznačuje se struktura a logistika panovníkových či dvorských cest. c) Zakladatelství a zbožné fundace. Většina stati je věnována knižní kultuře (Marie Bláhová) a pak speciálně Pasionálu abatyše Kunhuty resp. okruhu rukopisů královny Elišky Rejčky, které ale přesahují přemyslovský horizont a d) V oddílu Zlatnictví, klenoty, relikviáře se dozvídáme zejména také o nástěnné malbě a výzdobě znojenské kaple sv. Kateřiny.

Jako žádná kniha, není ani tato bez nemilých šotků. Upozorňuji na některé, které by mohly neznalého zmást. Tak např. kniha, kterou posílal svatojimramský mnich Otloh do Čech. se daly

na cestu o sto let dříve než roku 1132 (s. 521), stejně tak je známo, že se Zbraslavská kronika nehlásí do doby o sto let mladší než je dílo kronikáře Kosmy, protože jde ve skutečnosti o dvě staletí (s. 129) nebo když se v partii o židech na španělských dvorech hovoří o tom, že jsou dosvědčení od 11. století, byť uváděné doklady začínají už ve století předchozím (s. 205). A ještě třeba konstatovat, že v případech vzniku turnajů v Čechách a na Moravě nelze Krumau Ulricha z Liechtensteinu velmi pravděpodobně vztahovat ani na Moravský ani na Český Krumlov, ale na Krumau am Kamp blízko dolnorakouské Kremže.

Lze shrnout, že jde už na první pohled o velmi atraktivní publikaci, která sice podává plastické vhledy do každodennosti všeho druhu zejména na přemyslovském dvoře, ale nemohla rozsáhlou látku postihnout soustavnějším pohledem. Její užitečnost je v snaze po nedosažitelné komplexnosti, s níž často známé, ale různě zasuté či mimo souvislosti tradované fenomény propojuje. Vzhledem k poněkud nešťastné struktuře není posledním slovem. Nicméně právě obrazový doprovod z ní činí knihu, která přibližuje dobu vzdálenou impresivním způsobem.

Ivan Hlaváček (Praha)

MICHAŁ BRODA, Biblioteka klasztoru cystersów w Henrykowie do końca XV wieku, Księgarnia Akademicka, Kraków 2014, ss. 232 + 32 ilustracje.

Monografia Michała Brody, której podstawą była rozprawy doktorska obroniona przez Autora w 2007 r. w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, wypełnia pewną lukę w badaniach nad średniowiecznymi bibliotekami śląskich klasztorów cystersów. Dotychczas bowiem napisano obszerne prace o bibliotekach w Rudach (S. Rybandt, Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach, Wrocław 1977; tenże, Katalog ksiąg zachowanych z średniowiecznej biblioteki w Rudach, Warszawa 1979) i Lubiążu (K. K. Jażdżewski, Lubiąż. Losy i kultura umysłowa śląskiego opactwa cystersów, Wrocław 1992). Natomiast najlepiej zachowany średniowieczny księgozbiór cysterski z Henrykowa nie był jak dotąd przedmiotem oddzielnej rozprawy.

Podstawą źródłową do poznania historii biblioteki stał się dla Autora jej zachowany księgozbiór. Badacz objął więc analizą „97 jednostek rękopiśmiennych w 106 tomach” i 26 inkunabułów (s. 11). Zabytki te wyodrębnił na podstawie krytyki umieszczonych w nich wpisów proveniencyjnych i uznał za pochodzące „z większą lub mniejszą dozą prawdopodobieństwa” (s. 10) z dawnej biblioteki henrykowskiej. Niemal całość analizowanego materiału pochodzi z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, pojedyncze egzemplarze z wrocławskiego Archiwum Archidiecezjalnego i tamtejszego Archiwum Państwowego. Autora interesował księgozbiór henrykowski od powstania klasztoru w pierwszej połowie XIII w. (i pozyskania pierwszych ksiąg z macierzystego Lubiąża) do końca XV w. Granicę końcową wyznacza pojawienie się pierwszych druków – inkunabułów, za które uznaje się pozycje wydane do 1500 r. włącznie. Jednak w toku narracji Autor przedstawił też zjawiska z późniejszego okresu (np. w opisie dziejów klasztoru i biblioteki czy też charakteryzując renesansowe oprawy). Celem pracy miało być, jak pisze M. Broda, dążenie, by przedstawić „możliwie jak największą liczbę aspektów wiążących się z biblioteką” (s. 12). Zauważa jednak, że pewne problemy historii biblioteki, takie jak „próba odtworzenia narastania księgozbioru klasztorowego w czasie” czy odtworzenie „zasad jego organizacji”, ze względu na ubogą podstawę źródłową „można było jedynie naszkicować” (s. 12-13). Stąd główny nacisk Autor położył na przedstawienie dwóch kwestii. Jedną miała być analiza „cech zewnętrznych ksiąg”, a ściślej iluminacji, opraw i materiału piśmiennego, druga – dokładna charakterystyka i „analiza struktury treściowej księgozbioru” (s. 13).

Monografia składa się ze wstępu i trzech podstawowych rozdziałów (dzielonych na liczne podrozdziały). Po części głównej umieszczono wklepkę z reprodukcjami fragmentów 32 rękopisów i opraw, a także zakończenie, bibliografię, wykaz ilustracji, indeks osób i streszczenie w języku angielskim. We wstępie przedstawił Autor cele pracy. Pierwszy rozdział (podzielony na cztery podrozdziały) poświęcił „Zagadnieniom wprowadzającym” (s. 17). Rozpoczyna go omówienie stanu badań nad księgozbiorem i biblioteką w Henrykowie (s. 17-30). Dalej M. Broda